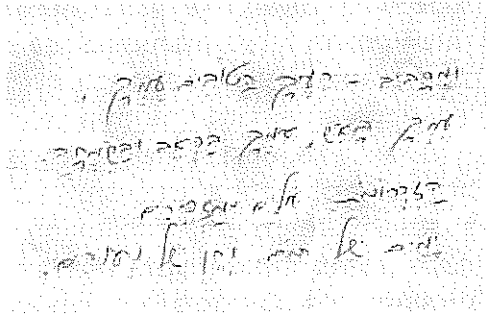

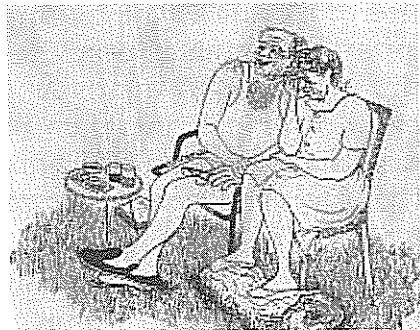
גזירת נייר מתוך "אלף-בית של הקיבוץ"
ספרו של עזריה אלון

בית מתוך שיר של אראלה בכתב ידה,
נכתב ל"עלים"-ארכיון פוצ'ו.

אראלה הורוביץ נולדה למשפחת פועלים מאנשי העלייה השלישית, בשנת 1929. (הפרטים הביוגראפיים והאינפורמציה שלהלן לקוחים מתוך "שנים קסומות", חוברת לזכרה של אראלה, 1994). הוריה גרו תחילה בחוף שמן ואחר כך הקימו את ביתם בקרית חיים. העבודה וחיי הצניעות בבית. משפחת הורוביץ היו ערך עליון, והשתייכות למעמד הפועלים נחשבה למכובדת. קריאת ספרים ומעורבות חברתית גם הם היו חשובים מאוד, והתבטאו באורח החיים של המשפחה. האב עבד כפועל ובו בזמן קרא ספרים ודאג שבנותיו תגדלנה כנשים אוהבות ספר. הבית היה פתוח לאורחים, לחברים וקרובים, ואת כל הערכים הללו הנחילו ההורים (תמונה 1) לבנותיהם. הם חיו חיים צנועים וגם זה נחשב לערך.

בבית הספר ובתנועת הנוער חגגו את כל חגי ישראל, מתוך הדגשת הקשר שבין החג לארץ ישראל, אך החג שנחשב לחשוב מכל היה האחד במאי, שעה ש"האינטרנציונל" היה, כמדומה, להמנון נוער הקריה. לימים, ישב אחד מאותם חוגגים באולם קולנוע בתל-אביב וצפה בסרט רוסי, בו שרו את האינטרנציונל. תגובתו: "מה! חשבתי שזה המנון חיפה והקריות! לא ידעתי שתרגמו אותו לרוסית!..." (חשמן, 1984, ע' 208).

(תמונה 1)

בשנת 1947 היתה אראלה מאחרוני המתגייסים לפלמ"ח. בדומה לשאר חבריה לתנועה התגייסה לפלמ"ח, וכך היא מספרת על עצמה: "התגייסתי עם הכשרת 'הנוער העובד' מקרית חיים (הכשרת "תל-כף" קראנו לעצמנו ברוב צניעות), לגדוד הראשון של הפלמ"ח. אחרי המלחמה, בשנת 1949, עלינו להתיישבות בעמק האלה וניתן לנו השם נתיב הל"ה. כבר בהתארגנות לעליה החלטתי שאני רוצה להיות טבחית בקיבוץ שנקים. החלטת הבוסר של נערה התגלתה בדיעבד כאחד הדברים הנכונים והטובים שקרו לי. עד היום אני חושבת שלבשל ולהאכיל הן שתי פעולות תשתית שכמעט אין חשוב מהן, כי שום דבר קטן, גדול או ענק – לא יכול להיעשות על ידי אדם מת מרעב... שנים עבדתי במטבח בכיף, ובמקביל עסקתי ב'תרבות'. אם לא בקיבוץ – ספק רב אם בכלל הייתי מגיעה לגרפיקה. יד קלה הייתה לי, ובקיבוץ יש תמיד ביקוש ל'ידיים טובות': לכתוב מודעה, לקשט לחג, להוציא עלון וכו'... ב- 1954 למדתי חצי שנה ב"בצלאל", וכך מסתיימים לימודי האמנות שלי".

אראלה לא רצתה להיות ציירת "פרופסיונאלית", ודאי לא ציירת השייכת לאסכולה ממוסדת, או דווקא ל"אוונגרד". אחרי תקופת לימודים קצרה ב"בצלאל", היא חזרה לקיבוץ כדי להגשים בו את חזון ההתיישבות וגם את כישרונה הטבעי בכתיבה, ציור ועריכה. אראלה רצתה לצייר למען הכלל, בשביל החברים בקיבוץ, כדי שהקיבוץ יהיה מקום של תרבות. אך היא ידעה שאין הבור מתמלא מחולייתו לכן למדה בעצמה. אלא שגם לאוטודידקטים כאראלה יש מורים, ורישומם ניכר בעבודתה. מוריה הראשונים והמשפיעים ביותר היו מאירי הספרים, שבציוריהם התבוננה בילדותה הרכה, כאשר עדיין לא ידעה קרוא וכתוב.

"בתוך התאים האפורים שמור אצלי זיכרון טרי, חי מאד, כשאני בת שלוש", כך היא מספרת בזיכרונותיה, "אבא... מרכיב אותי על ברכיו ומחבק אותי בידי העבות... וקורא באזני את "קן לציפור" מתוך 'שירים ופזמונות' של ביאליק, והציור הנהדר של נחום גוטמן כל הזמן ננגד עיני. עד היום לא תשווה בעיני שום ציפור לזאת של גוטמן. אבא עושה רווח קל בין 'הס פן תעיר' לבין 'ישן לו אפרוח זעיר', וליבי מחסיר פעימה. קצת יותר מאוחר אבא קורא באזני את 'אוצר לובנגולו מלך זולו' המלווה אף הוא בציורי נחום גוטמן, שיש מהם שאני זוכרת את מיקומם בעמוד עד היום".

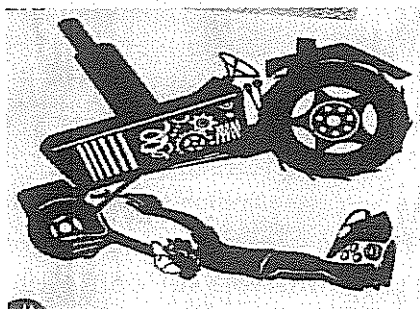
ניתן לומר שנחום גוטמן, אריה נבון, יוסי שטרן, תרצה טנאי ופרידל, כל מאירי "דבר לילדים" וספרי הילדים הקלאסיים של אותם הזמנים, היו מוריה ובעלי ההשפעה הראשונים על יצירתה של אראלה. אך אראלה המשיכה ללמוד בעצמה מקריאת ספרים ומהתבוננות ברפרודוקציות.

"אבא", כך היא מבקשת באחד ממכתביה, "אני מוכרחה ללמוד כאן... אתה מוכרח לשלוח לי כמה ספרים כדי שאוכל ללמוד. בינתיים שלח לי את "הפילוסופיה של האמנות" של היפוליט טן*, ועוד כמה ספרים מן הבית שתבחר על דעת עצמך. לא איכפת לי מאיזה מקצוע – העיקר שיהיו ספרים טובים באותו נושא (אינני מעיזה לבקש לחודשיים את הרנסנס של בורקהרדט**)".

אך יותר מכל מורה או ספר היא למדה בזכות עבודתה הקשה כאמנית ומאירת. כאשר נשאלה פעם: "איך בעצם מציירים ספרים?" היא השיבה: "יושבים אל השולחן, נייר עיפרון טוש ועט, ומנסים פעם אחר פעם, ועוד פעם, ואחרי שזורקים לסל בין 20 ל- 40 ציורים – נדמה שיצא משהו, הקרוב יחסית, למה שראיתי בעיני דמיוני, וציור זה, הבערך 41 במספר, נשאר".

אולי בהשפעתו של בורקהרדט או בהשפעתם של ציירי הרנסנס שאהבה, היא ראתה חשיבות רבה בציור מן הטבע.

"כל דבר: כלבלב, טרקטור ואפילו ראש חסה – אני הולכת לבדוק איך הם נראים באמת." (תמונות 2 ו 3)

(תמונה 3)
הטרקטור בגזירת נייר

(תמונה 2)
אראלה מציירת טרקטור על כל פרטיו,
מתוך "שנים קסומות"

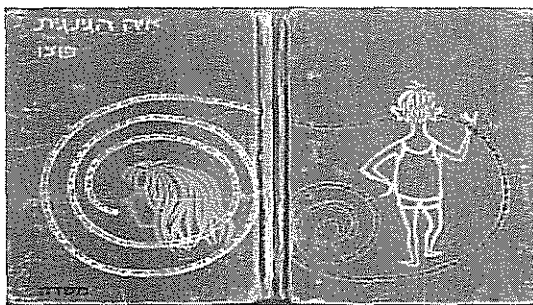
* היפוליט טן (1828 – 1878), מבקר, פילוסוף והיסטוריון צרפתי

** ג. ל. בורקהרדט (1784 – 1817), היסטוריון תרבות, ספרו החשוב: Die Kultur der Renaissance in Italien

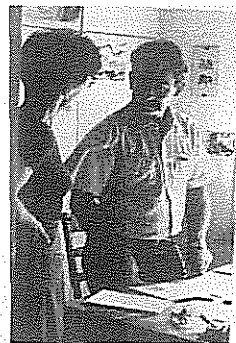
מובן שבאיורים אין הדברים נראים בדיוק כפי שהם נקלטים בעין, כי אראלה הכירה את תורת החיקוי של אנשי הרנסנס, לפיה האמן צריך לחקות את הטבע לא כפי שהקוף מחקה את בן האדם, אלא כפי שכן מחקה את אביו. לכן איוריה אינם ריאליסטיים, אך ניכרת בהם ההיכרות העמוקה שיש לה עם האובייקט המצויר, היכרות המאפשרת לתאר בצורה מדויקת ותמציתית, למרות השמטת פרטים שאינם חשובים להבנת הנושא, בבחינת "כל המוסיף גורע".

האיורים של אראלה לספריו של פוצ'ו

אראלה הגיע לאיור ספרים בעידודו של הסופר פוצ'ו (ישראל ויסלר), חבר קיבוץ נתיב הל"ה, שלימים איירה את כל ספריו. (תמונה 4)

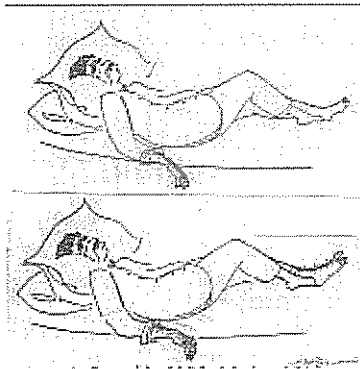

(תמונה 5) כריכת הספר איה הג'ינג'ית

(תמונה 4) אראלה ופוצ'ו, צילום מתוך "שנים קסומות"

ההערכה ההדדית בין הסופר למאיירת הניבה תוצאות מצוינות. אראלה רצתה שפוצ'ו יממש את כישורותיו הספרותיים ויצליח כסופר. במכתב משנת תשט"ו (ראו "שנים קסומות") כתבה לו כך: "פוצ'ינקה, שבוני כישרונותיך העתידיים להתבזבז לריק במסדרונות מכון זיו ועל כן אני כותבת כשלבי הולם נוראות בכלוב צלעותיי נועז לחלום על שורה או שתיים ממך... מתי אזכה לראות את הכרך הראשון של כתביך יוצא לעולם?" (מתוך ארכיונו הפרטי של פוצ'ו). פוצ'ו החשיב את דעתה של אראלה על כתיבתו והיא השכילה לעצב את דמויותיו לשביעות רצונו. לפעמים היו לו הצעות למאיירת. פוצ'ו מספר שהוא הציע לאראלה למקם את הכתב בכותרת הספר "איה הג'ינג'ית" בתוך סרפנטינה הנמשכת מפיה של איה אל אזני אחיה הקטן, מתוכם החוצה עד פתחו של בית הדפוס. (תמונה 5).

(תמונה 7)

(תמונה 6) איה הג'ינג'ית המנומשת

למעלה: תמונת הדוד במהדורה הראשונה,
למטה: הגרסה המתוקנת

הצעה זו התקבלה ובוצעה, לעומת זאת היא לא הסכימה להצעת פוצ'ו ליפות את איה הג'ינג'ית ולהפחית את נמשיה. (תמונה 6)

אראלה שבה ועברה על האיורים בכל הוצאה חדשה של אחד הספרים הותיקים. היא עבדה במצפוניות של בעל מלאכה אחראי, תיקנה פרטים בלתי מורגשים עד שהאיוור נראה לה נכון ואמין. למשל באיוור המצוין של הדוד הישן לדוגמה, זה שגופו הרפוי מעצב אפילו את צורת הספה, היא תיקנה במהדורה האחרונה של הספר את תנוחת היד של הדמות ואף הוסיפה לה שערות על פרקי הרגליים, בדומה לאלה שכיסו בציור הקודם רק את פרקי הידיים (תמונה 7). לדעתי זכותם הגדולה של הצמד פוצ'ו ואראלה היא בהנצחת הווי ודמויות שנעלמו מנופי ארצנו, אך נשארו חיות, מקסימות ומלאות תום על דפי הספרים.

הסוציולוג עוז אלמוג, שחקר את דמות ה"צבר" כתב כך: "בראשית שנות החמישים החלה לצמוח לצד ספרות המלחמה וההנצחה ספרות תיעודית ונוסטלגית, ובכללה ספרות ילדים ונוער, שאל סופריה הצטרפו יוצאי פלמ"ח, כיגאל מוסינזון, ע. הלל וישראל ויסלר (פוצ'ו)". בהמשך טוען החוקר, ש"הצבר" כגיבור תרבות, באמנות הישראלית, הוא בדרך כלל דמות סטריאוטיפית, המבוססת על דמותו המיתולוגית של "ברן", פלמח"ניק יפה בלורית ותואר, בערך כפי שהיא מוכרת לרבים מן התצלום של הנפת דגל הדיו על חוף אילת". (אלמוג, מתוך: "בול הצבר החדש", מסמך לשירות הבולאי, פורסם באינטרנט).

אפילו על כריכת ספרו הראשון של פוצ'ו "חבורה שכזאת", הדמויות המצוירות הן בעלות אופי אישי ברור. באשר ל"צברים" ו"צבריות", קשה לזהותם בספריו של פוצ'ו כדמויות סטריאוטיפיות. נמצא בהם גלדיה של דמויות מעניינות ומורכבות, השייכות אמנם לאותו דור, אך בשום אופן לא את הסטריאוטיפ או ארכיטיפ שאותו גילה עוז אלמוג במחקריו. אמנם ספרו הראשון של פוצ'ו – "חבורה שכזאת", עסק בנערים שנלחמו בשורות הפלמ"ח, אך גם בסיפור זה, דמויות הנערים, החולקים כולם את השם "יוסף", שונות זו מזו. אראלה, בציירה את הכריכה ניגשה אל המשימה בחרדת קודש, כפי שביטאה זאת בהקדשה קצרה המודפסת בכל מהדורות הספר: "מה יתנו ומה יוסיפו לי כתמי דיו על עלים לבנים? מה משמעות יש להם? היחיו שער זהב, שתיקה חכמנית,

(תמונה 8)

בול ועליו ציור הכריכה של אראלה, לספרו של פוצ'ו "חבורה שכזאת"

עיניים פראיות או ערמומיות קונדסית? והרי הם היו היר"..." (פוצ'ו, 1958).

אראלה התייחסה בכבוד למלאכת האיור וניסתה לדלות מתוך דמויות הצברים שתיאר פוצ'ו, דווקא את הייחודי והמורכב. כך נראה בין איוריה פלמ"חניקים (במיל.), ולצידם איה הג'ינג'ית המתבגרת, ואחיה הקטן. חגב המנהל, והמורה שמילקיהו, אמה של איה הג'ינג'ית, מדריכי נוער יפי בלורית, נערות גנדרניות ונשים עקרות בית בעלות חזות מרושלת, והרבה ילדים שובבים על רקע הווי שנות ה-50, ה-60 וה-70 של המאה שעברה, "ילדים" שעדיין חיים כאן איתנו ועדיין מספרים לילדיהם את "איה הג'ינג'ית" ואת עלילות כיתתו של המורה שמילקיהו, שלמרות היותו "צבר", קשה לשער שהוא היה אי פעם בן דמותו של "ברן" הפלמ"חניק.

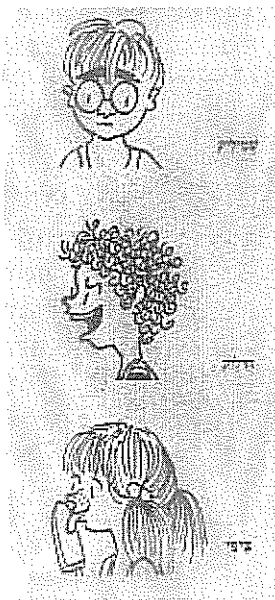
כאן עלי "לפתוח סוגריים" על מנת להעיר על הזיקה המתקיימת בין הספרות, שהיא אמנות מילולית, לבין האמנות החזותית שהאיור הוא אחד מענפיה. ישנם תחומים בהתנסות החושית שלנו, שהמילה אינה מסוגלת לבטא, או שהיא עושה זאת באופן כבד ופגום (שביד, 1975). סכנה מעין זאת קיימת כאשר הסופר מנסה לתאר כלים, פרחים, אריגים, בקיצור כל מה שהציירים מיטיבים לתאר בציור ה-"דומם". גם תיאורים מילוליים של נופים עלולים לשעמם את הקורא. רוב הסופרים ממעטים במסירת פרטים הנוגעים לדמויות שביצירתם, ומשאירים את המלאכה לדמיונו של הקורא או המאייר. סופרים שהם גם מאיירים, כמו נחום גוטמן, נדירים בעולם הספרות. ברוב המקרים

הסופר אינו מסוגל לצייר, לפעמים הוא פונה למאייר כדי שיאיר את אותן הפינות האפלות שהסופר לא הצליח להאיר, ובכך הוא מלמד את הקוראים את עקרונות השפה החזותית. המפגש עם הספר המאויר הוא המפגש הראשון של כל ילד עם קו וצבע, עם קומפוזיציה, עם אשליית האור והצל, עם חיקוי של התלת ממדי על דף נייר שטוח, עם ה- "כאלו" הנראה אמיתי, לפעמים יותר מן המראה שבטבע. המפגש הראשון הזה, קובע לפעמים את טעמו האמנותי של האדם, כפי שאראלה מעידה על עצמה. בין אראלה ופוצ'ו, המאיירת והסופר התקיימה הבנה והתאמה. פוצ'ו הודה בכך כאשר כתב הקדשה על אחד מספרי שמילקיהו: "לאראלה, שהמציאה את המורה, הרי אראלה היא ש"נתנה לו את הצורה".

אראלה האמינה שיש קשר בין המראה החיצוני של

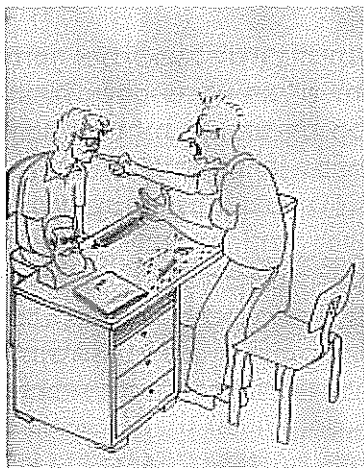

הדמות לבין אישיותו של אותו אדם, אופיו והתנהגותו, וכיון שדמויותיו של פוצ'ו אינן סטריאוטיפיות, היא המציאה להן "צורות" שונות, שביטאו את מורכבותן ואת התפתחותן בצורה פשוטה, אף שזה לא היה פשוט! למשל הילדים חיליק ושמיליק, שהיו לימים למנהל אסרטיבי ולמורה דגול. המדובר, בדמויות המתפתחות הן בספריו של פוצ'ו והן באיוריה של אראלה. (תמונה 9).

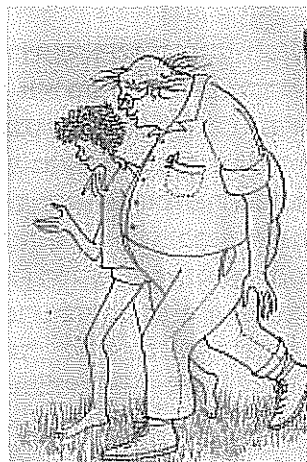

(תמונה 9) שמיליק, חיליק וציפי, אז והיום, מתוך הספר: כשהמורה שמילקיהו היה ילד

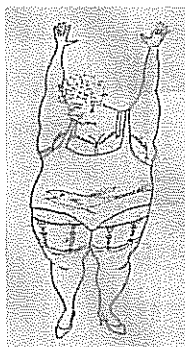
הילד המופנם, המודאג, האיכפתניק, המשקפופר, המזכיר במקצת את דמותה של המאיירת אראלה, הופך במשך השנים לגבר שמנמן, מקריח, שעדיין שומר על התמימות, על האכפתניקות, ועל הצורך "ללכת לאיבוד", כדי שכולם ידאגו לו, יחפשו אותו, וגם ימצאו.

(תמונה 11) המורה שמילקיהו עם תלמיד,
מתוך איה הג'ינג'ית

(תמונה 10) המנהל חגב עם המדריך,
מתוך איה הג'ינג'ית

(תמונה 3)
אימה של איה מודדת בגד ים,
מתוך איה הג'ינג'ית

המנהל חיליק, שכבר בילדותו, ידע להציב את עצמו בעמדת כוח ומעמדה זו לשלוט באחרים, עושה זאת גם בהיותו מנהל. לעומת חיליק, הילד שבגר השמון והקריח, נשאר ספורטאי נלהב אך "בינוני". שמילקיהו עדיין תמים כמו ילד, מסור לחניכיו, מבין לליבם ואינו נוטר להם על תעלוליהם. (תמונות 10, 11, 12).

(תמונה 12)
המורה שמילקיהו משחק כדור,
מתוך איה הג'ינג'ית

בין הדמויות האחרות שהמציא פוצ'ו, ואראלה נתנה להן "צורה", נמצא הרבה טיפוסים מעניינים ומורכבים. למשל באחד מסיפורי איה הג'ינג'ית "הולכים לקנות בגד ים" (פוצ'ו, 1975, ע' 67), מוצגת אמה של איה מודדת בגד ים צמוד. (תמונה 13). בין אם כדי שלא ללכלך את בגד הים בגופה המזיע ואולי מתוך עצלות, היא אינה פושטת את בגדיה התחתונים והם מציצים מתחת לבגד הים.

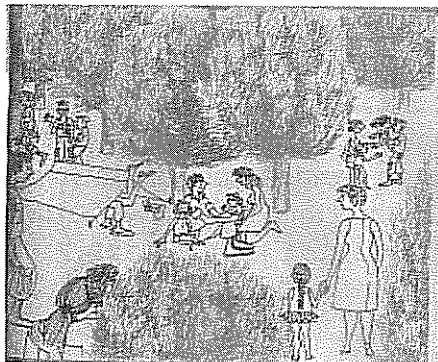

החזייה בעלת הכתפיות, התחתונים הסולידיים, חגורת הבטן שמשתלשלים ממנה מחזיקי הגרביים, (כעין "שלייקס" במהדורה נשית), וכמובן נעליים וגרביים "שתמיד הולכים קומפלט". כל הפריטים האלה משווים לדמות את המראה ה"דודתי" החביב, ההולם גברת שמנמנה. אך מעל לכל הבגדים הללו לובשת הגברת בגדים צמודים המקושט בהדפס של דג שמך. בגד הים הזה גורם כנראה לגברת להרגיש קלילה ורזה. היא מרימה את זרועותיה העבות, משפילה את עיניה בכיוון הגזרה שנעלמה מזמן ומחייכת בסיפוק. ניתן להרגיש את הנערה הרזה שבתוך הגוף השמון, את דג השמך המנתר בקלילות בתוך גופו המגושם של הלוויתן, ואת הקשר המיסטי בין מראה הדמות לאישיות המסתתרת בתוכה.

שילוב של צילום וציור

מרבית האיורים של אראלה, בין אם לספריו של פוצ'ו, או לספריהם של מירה מאיר, ע. הלל, שמואל הופרט ואחרים, דומים באופיים לאלה שתוארו עד כה, אך יש גם יוצאים מן הכלל. איור מעין זה מצוי בספרה של נירה קרן "אבא של אפרת" (קרן, 1971). הספר עוסק בשכול והוא מספר על אביה של אפרת, ילדה כבת 4, שאביה יוצא למלחמה ולא חוזר ממנה. אפרת יודעת שאבא שלה חייל, אך איננה מבינה "מדוע נשאר במלחמה שנגמרה? מדוע זה קרה לו?" היא בוכה, כועסת, מתגעגעת... ובסופו של דבר משלימה. היא לומדת לחיות עם הזיכרון ו"נדמה לאפרת שאבא שלה נמצא תמיד איתה ועל-ידה. רק האחרים המבוגרים, אינם רואים אותו".

השילוב בין הסיפור העדין והלירי של נירה קרן, האיורים של אראלה, והצילומים של חגי אייזנברג, הם צירוף נפלא, המבטא רגשות שאי אפשר לבטאם במילים. עבודתם המשותפת של השלושה, הופכים את הספרון הצנוע, ליצירת אמנות מרגשת, מזככת ואקטואלית, כל עוד אבות אינם שבים ממלחמות וילדות קטנות צריכות להשלים עם האובדן, לגדול ולחיות חיים שלמים. בדברים שנאמרו לי לצורך כתיבת המאמר, מספרת נירה קרן: "את ספרי 'אבא של אפרת', כתבתי מיד אחרי מלחמת ששת הימים בעקבות קשר עם משפחת חברים שאביהם נהרג באותה המלחמה. אחרי שהספר התקבל על ידי ספרית הפועלים התחיל תהליך האיור והספר יצא לאור ב-1971. מכאן ואילך התחיל שיתוף הפעולה הנפלא ביני לבין אראלה. קיבוצניקית, פשוטת הליכות, צנועה ומכונסת, שאופייה בולט לעין הקורא ועולה כבר מתוך דף השער: 'ציירה אראלה'. כך נהגה לחתום על עבודותיה. אפילו בלי שם משפחה... אראלה הוגבלה על ידי ההוצאה למינימום צבעים, אך היא מצאה פיתרון: לגוון את יצירתה תוך שילוב של איור וצילום.

(תמונה 15) צלום של חגי ציור של אראלה,
איור לאבא של אפרת

(תמונה 14) איור של אראלה,
אצל אבא בחורשת האורנים

הצלם ששיתף איתנו פעולה, גם הוא כמו אראלה חבר קיבוץ נתיב הל"ה. כמודל של אבא של אפרת השתמש הצלם בשני חברי קיבוץ. נפגשתי פעמים אחדות עם אראלה בקיבוצה. היא קיבלה כל הערה שהערתי בקשב ובתשומת לב. אז עוד לא הבנתי שבשלב זה עבר כתב היד מן הטריטוריה שלי אליה, ותפקידי הוא להתבונן, ולהגיב רק במקרי חרום."

אראלה נעתרה לבקשת הסופרת, שלא לכלול בספר יותר מדי תמונות הווי כמו התמונה המתארת את הביקור אצל אבא בחורשת האורנים (תמונה 14). ציורי הווי אלה נראו לסופרת כמו לקוחים מסיפוריו השובביים של פוצ'ו, וכבלתי שייכים לספר העוסק בהפנמת אובדן ושכול. אראלה קיבלה את ההערה, "כי עם אראלה", מספרת נירה, "לא היה מצב של 'שלי ושלך'. זו הייתה יצירה משותפת לחלוטין. היום כשאני מדפדת בדפי הספר, אני חושבת שאין סוף לעומק ההבנה שלה את הטקסט. תרומתה למינימליזם של הכתוב, לכאב הנובע מן הסיפור ולרגישות ליחסי אפרת ואביה, תרמו ממד חשוב בעל ערך לספר כולו. בסוף הספר מצוירת אפרת כשידה אוחות בידו של חבר, אך ברקע, בצילום, מהדהד זיכרון מגע האב הקיים רק בלב בתו (תמונה 15). כך תפסה אראלה את ההשתוקקות והגעגועים של אפרת אל אביה הבלתי ניתן להשגה. זוהי סיטואציה ציורית מדהימה, שנוגעת בלב ליבו של הסיפור. לא הייתה יכולה להיות שותפות גדולה מזו ביחסי כותב ומאייר. כמה חבל שדברים אלה נכתבים כשאראלה כבר איננה."

שבתו תהיה אבלה כל חייה. זהו מסר חשוב למשפחת השכול בארץ, ש"מלחמת השחרור" שלה נמשכת כבר 60 שנים.

גזירות הנייר של אראלה כאיורים לספרים

כמה מן הספרים שאיירה אראלה מעוצבים באמצעות מגזרות נייר. הגזירה והחיתוך בנייר ובקלף היא אמנות עתיקה מאד. היא ידועה בסין מאז שהסינים המציאו את הנייר, בערך משנת מאה לספירה. היא התפתחה כאמנות הקשורה לקישוט ספרים בפרס במאה ה-15, והשתמשו בה באימפריה העות'ומאנית לקישוט ספרי הקוראן. משם עברה אמנות זאת גם לאירופה, בייחוד לגרמניה, בזכות הקשרים שהיו למדינה זו עם טורקיה. בגרמניה התפתחו שתי טכניקות של גזירה, ה-Scherenschnitt (גזירת מספריים) וגזירת סכין חדה, שהשתמשו בה לעשיית מגזרות עדינות, וה-Spitzenbilder (תמונות תחרה). (פרנקל, 1983, עמ' 10-1).

אראלה פיתחה טכניקה מקורית משלה והיא קראה לה "גזירת נייר". לטכניקה זו אפשר לקרוא רישום בסכין חיתוך (למרות שבתמונה אראלה מציירת את עצמה עם זוג מספריים- תמונה 17).

וכך היא כותבת (ראו "שנים קסומות") על גזירותיה: "כמה רכיבים חברו להולדת הגזירות:

- א. חדר האוכל בצריף מעץ מצופה בפנים במזונית בחציו התחתון, ובסלוטקס (שהוא רך ואפשר לתקוע בו סיכות בקלות) בחציו העליון.
- ב. היה צריך לכסות משטחים רחבים של קירות במהירות (למשל לקישוט חדר האוכל לחג), כי באותם הימים עשינו את משימות ה"תרבות" אחרי שעות העבודה, וכמה זמן נשאר כבר לרשותנו...
- ג. בשנים הראשונות של המדינה צבעים באיכות טובה לא היו זמינים, אבל גיליונות נייר בצבעים די יפים היו. גיליתי שאני יכולה לצייר בסכין גילוח... והתוצאה מהירה לאין ערוך מלצבוע בהקפדה... גודל הנייר מעניק לי גם תנופה ליד... את הגזירות לספרים מצלם חגי אייזנברג חברנו, ומקטין למידה הדרושה."

(תמונה 18) עטיפת הספר של עזריה אלון,
אלף-בית של הקיבוץ

(תמונה 17) אראלה עם נייר ומספרים,
מתוך שנים קסומות

לטענת חוקרת הספרות רות תור-גונן, גזירות הנייר הן המשובחות בעבודותיה של אראלה (תור-גונן, 1996, עמ' 41-52), לי נראה, שאראלה ידעה להתאים את הטכניקה ההולמת לכל ז'אנר ספרותי שאותו איירה. בגזירות הנייר השתמשה באיורים לסוגה ספרותית מאד מיוחדת, שאפשר לכנותה: "ספרות עממית מודרנית". הספרים "שיר לאלף עריסות" (לנואל ואלדמע, 1989), "כפתור ופרח" (אראלה, 1989), "גוזמאות חלב ודבש" (שריג, 1978) ו"אלף-בית של קיבוץ" (אלון, 1976), שואבים ממה שאפשר לכנות "קלאסיקה עממית": אגדות חז"ל, שסופרו בעל פה דורות רבים בעיבודים עממיים שונים, שירי ערש ומקראות אלפונים. גם מגזרות נייר, כמוהן כאגדות ושירי ערש, שייכות לתחום האמנות העממית והחיבור ביניהם הוא מוצלח מאד, ולמרבה הפלא, מקורי ונדיר ביותר! רק מאיירים מעטים השתמשו במגזרות נייר ואלה היו בדרך כלל בעלות אופי דקורטיבי ומצועצע. לגזירות של אראלה יש אופי מונומנטאלי השאוב מייעודן הראשון – ציור קיר.

באיורים לספרה של תקווה שריג "גוזמאות חלב ודבש", מורגשת התלהבות של עשייה למען הכלל לכבוד החג. חשים בהן את התנופה של ציור על שטחים רחבים, שכלל אינה אופיינית למגזרות הנייר שנעשו בקפידה יקית על ידי אמנים שיכולתם התמצתה בקישוטיות פדאנטית. קארפ-שליזינגר מסיימת את ספרה על מגזרות הנייר בהשוואה בין שחקני תיאטרון חובבים לבין אמן המגזרת. היא

טוענת שכשם שהשחקן החובב אינו מסתפק בדקלום בעל פה של טקסט המחזה, כך גם אמן המגזרת לא יכול להסתפק בגזירת נייר קפדנית. "מי שמשחק בנייר ומספריים צריך לתרום תרומה אישית ולהוסיף לספר משהו שהספר עצמו אינו יכול לתת." (Kerp-Schlesinger, 1980).

הגזירות של אראלה ממלאות בדיוק את התפקיד הזה. היא מחברת בהן את אגדות העבר, שמקורן בתנ"ך, באפוס הגדול ביותר שנכתב על ארץ ישראל – המשנה והתלמוד, אל המארג האנושי של החברה הישראלית והחברה הקיבוצית, בשני העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל. היא מתארת מארג זה לא רק בחיי הקיבוץ, כמו בספרו של עזריה אלון (תמונה 18), אלא בספרים שנכתבו על פי סיפורי ופתגמי חז"ל ושירי ערש ליריים.

(תמונה 20) איור ל"שור הבר מהו?"
בגוזמאות שור הבר והלויתן

(תמונה 19) איור ל"אנשי השדה",
בגוזמאות חלב ודבש

ב"גוזמאות שור הבר והלויתן", מסופר סיפור ששמו "אנשי השדה". זהו עיבוד של אגדת חז"ל (מדרש זוטא, קהלת, פרשת אד"ה, "והארץ לעולם עומדת") שעניינה הקשר בין עם ישראל וארצו. וזה לשון הסיפור: "נסעו ובאו תיירים שלושה, לארץ פלאים חדשה. מצאו בה שדה אחד מלא בני אדם. התקרבו אליהם, לראותם ולהכירם. פתאום מצאו שקשורים הם אותם בני אדם, הדומים בכל להם עצמם, במין חבל עבה של בשר ההולך מטבורם אל תוך האדמה! שאלו התיירים את בעלי חבל הטבור: חבל זה ההולך מטבורכם לעמקי האדמה, מהו ולשם מהו? אמרו להם אנשי האדמה: וכי אינכם יודעים?! הלא הוא צינור המזון והמשקה אשר לנו! ואיך זה תאכלו ותשתו אתם, בני אדם משונים שכמותכם, וחבל – טבור כזה אין לכם?!"

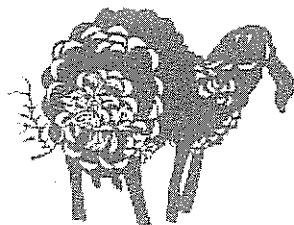
באיור לאגדה זו מתוארים אנשי השדה בעלי הטבור, כדומים מאד לאנשי הקיבוץ המככבים ברוב הגזירות המונומנטאליות שאראלה קיטטה בהם את חדר האוכל

של הקיבוץ ובאיורים שהכינה לעלוני הקיבוץ. באותו הספר, בין איורי "גוזמאות חלב ודבש", נמצא את ציורי שבעת המינים, הפירות, העצים, שיבולי החיטה והשעורה, נראה גם גמלים הנושאים את השפע על דבשותיהן המעוגלות, ורוח חג הביכורים שנחוג בהדר ובשמחה בכל קיבוץ ובכל מושב, עולה מתוכם ומתחברת אל החי והצומח בארץ ישראל מאז ומעולם. הגזירות של אראלה מעניקות לעיבודי המקורות העתיקים של תקווה שריג את הרלוונטיות ואת התחושה, שאמנם קיים קשר בין הימים ההם לזמן הזה (תמונות 19, 20).

נראה שאראלה עצמה אהבה את הקלאסיקה היהודית. מספריו של בורקהרדט למדה ודאי להעריך את הקשר של האמן באשר הוא אמן, אל המקורות העתיקים של תרבותו. כשם שהאיטלקים בני המאה ה-15 חיפשו את שורשיהם בכתבי אוובידיוס, ובפיסול הרומי והיווני, כך הרגישו רבים מבוני ארץ ישראל וחלוציה, שהם מחדשים את עברנו בארץ ישראל ומפרשים מחדש את כתבי העבר. ב"כפתור ופרח", ספרון קטן ממדים, אך מעוצב בטוב טעם ובהומור, ליקטה אראלה פתגמים ומטבעות לשון מדברי חז"ל והפכה אותן בגזירות נייר שלה למעין חידות-ציורים. במבוא לספר כתבה: "אלה הם פתגמים ואמרות שענינם המידות האנושיות, ההתנהגות האנושית... פריה של חכמת חיים, חכמת עם – שעל אף גילם המופלג, עודם טריים." הספרון מוקדש לאביה של אראלה, לוי הורוביץ, "אוהב האות העברית, אוהב הספר (ספר'ל) העברי ובכלל איש אוהב." זהו ביטוי לשאיפתה לאותנטיות, ולהמשכיות תרבותית יהודית-עברית שמאפיינות את יצירתה של אראלה (תמונות 21, 22).

(תמונה 22) "החכם עיניו בראשו"

(תמונה 21) "אליה וקוץ בה"

אולי היפה והנעים ביותר לעין מבין הספרים המאוירים בגזירות נייר, הוא הספר "שיר לאלף עריסות". זהו קובץ של שירי ערש, שירים שגורים ונפוצים כל כך עד ששם מחברם נשכח והם הפכו לשירי עם.

שני ערשי המעודד את הילד ומה...
(תמונה 24) איור לשיר: נטו צללים,
של ש. טשרניחובסקי

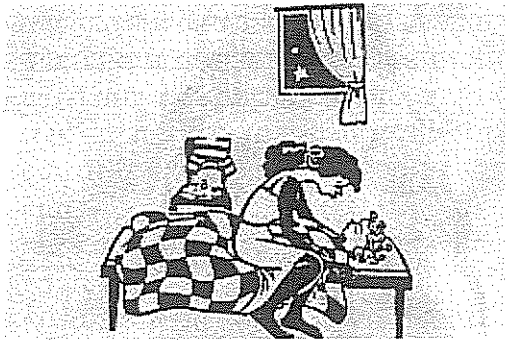

(תמונה 23) איור לשיר: על העליה גם גג
(תורגם מידיש ע"י ש. מלצר)

"שיר הערש נכתב בדרך כלל עם מטרות חוץ ספרותיות, כדי לסייע בהרדמת הילד ואראלה מתאימה את עצמה למטרה זו של הרגעה, יצירת אווירה נעימה ברגעים שלפני השינה... הקווים שהיא משתמשת בהם בדרך כלל עגולים ורכים. השילוב של כתמים שחורים גדולים וקווים לבנים עדינים ביותר, נותנים אפקט מיוחד המאפיין את מגזרותיה. לעיתים היא מוסיפה רקע צהוב למגזרות, מה שמתאים מאוד לנושאים החוזרים כמו ירח ושמש וכוכבים" (סונין, 1983). השירים שבקובץ חוברו בתקופות שונות בתולדות עם ישראל. ישנם שירים שהתחברו בידיש, במזרח אירופה, יש שנכתבו והושרו בתקופת היישוב בטרם קום המדינה, ויש גם יותר חדשים. אראלה מצאה את הסגנון ההולם את האווירה של כל אחד מן הסוגים הללו. השיר הגלתי "על העלייה גם גג" מאויר בסגנון המזכיר את חיתוכי העץ של אמנים כמו בודקו ושטיינהרדט, סגנון זר ולא אופייני לאראלה, אך הולם את השיר (תמונה 23). לעומתו לשיר הערש של טשרניחובסקי, שהוא ציוני, המסתיים במילים: "ויום יקומו נושאי דגל, אל תמעלה מעל: אל כלי זינך בגיבורים - כי שמשנו יעל!", התאימה אראלה גזירה בסגנון כרוזות של הקרן הקיימת משנות ה-30 של המאה הקודמת, שנראה בה חלוץ עברי חורש את שדהו על רקע השמש העולה (תמונה 24).

לשיר הערש של ע. הלל, "לישון" שהוא חדש יותר, התאימה אראלה גזירה, בה רואים אם צעירה הרוכנת מעל מיטתו של ילדה המתולתל. התמונה מצוירת בסגנון שהיה אופייני לאיורים שהתפרסמו ב"דבר לילדים" ומורגשת בו השפעתם של נחום גוטמן ותרצה טנאי (תמונה 25). לשירה של לאה נאור "בואי אימא"

(תמונה 26)

איור לשיר של לאה נאור "בואי אימא"

(תמונה 25)

איור לשיר של ע. הלל "לישון"

הכינה אראלה גזירה בה נראה מלאך מכונף ומטולטל. (תמונה 26). יהודה אטלס טוען במאמרו על אראלה (אטלס, 1995), שהמלאך הוא מעין בת דמות של המאיירת, שהרי האראלים הם אחד מסוגי המלאכים. אמנם האראל שבתמונה אינו מזכיר כל כך את פניה של הציירת, אך ללא ספק אראלה הייתה מלאכו הטוב של קובץ השירים "שיר לאלף עריסות", וגזירות הנייר הרכות שלה, לא רק מרגיעות את פעוטות לפני השינה, אלא גם מזכירות לקורא המבוגר את הרקע התרבותי שממנו צמח השיר.

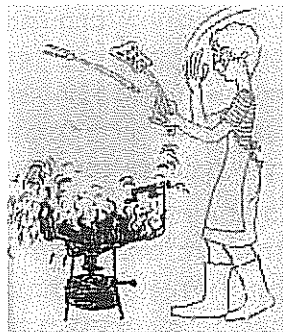
לסיכום

אראלה לא ראתה את עצמה כציירת פרופסיונאלית. "אם בכלל", כך אמרה, "הייתי רוצה להיות כאותם ציירי הכפריים, שציירו מאמונת לבם ועל פי מראה עיניהם הקרוב, תיארו את שכניהם והפיחו בהם מרחשי ליבם. כך, בערך, הייתי רוצה לצייר את הקיבוץ. באותה אמונה, ובהרגשה שאלה הדברים הכי חשובים, בדרכי שלי: בעט ובציפורן פשוטה, בקו שחור, חפשי, היתולי לפעמים, נקי מכל עשיית רושם." כך היא עשתה גם כמאיירת ספרים ובהצלחה רבה.

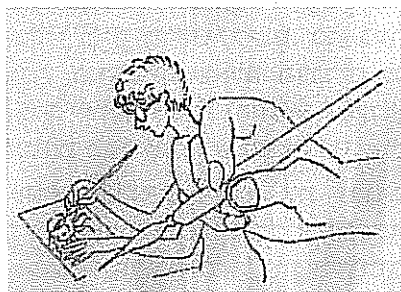
אראלה ראתה את עצמה קודם כל כאדם עובד, וככזאת עשתה את עבודתה בחריצות, במיומנות, באחריות וביושר. העוקב אחר עבודתה רואה כיצד התפתחה כרשמת, כיצד פיתחה את יכולתה כמאיירת, וכיצד השכילה לנצל את מיומנותה בתחום גזירות הנייר המונומנטאליות בתחום האיור. היא ציירה הרבה דמויות והצטיינה בתחום זה. הדמויות בכל איוריה נראות כל כך אמינות, מפני שאראלה ציירה אנשים שהכירה היטב מתוך מפגשים, שיחות, התכתבויות, מגע קרוב בעבודה, בחדר האוכל ובבתי הילדים. היא מצאה בהם את הטוב, המצחיק, היפה

והעלוב. היא ציירה לא רק את המראה החיצוני שלהם, אלא גם את אופיים, שכמובן אינו מושלם אף פעם, אך הוא אנושי וראוי לאהדה. נדמה לי שמעולם לא ציירה את הרע. אראלה ציירה ברוח אמונתה, ברוח "ערכי תנועת העבודה" שעליהם התחנכה ובסגנון ה"גוטמני-ישראלי", שהפנימה כילדה וסיגלה לעצמה כסגנונה האישי. מעולם לא ניסתה להתאים את עצמה לסגנונות הציור שרווחו בזמנה, את המילה "טרנד" ודאי לא הכירה, ולחיקוי אופנות חולפות לא התפתתה. השוואת איוריה לאיורי רוב ספרי הילדים בימינו מלמדת עד כמה רחקה החברה הישראלית, המעוצבת על ידי כלכלת השפע, מהערכים שעליהם הושתתה מדינת ישראל בשעת הקמתה, ועד כמה השתנו בהתאם דרכי החינוך וההוראה במדינת ישראל שהתעשרה והתבססה. אבל נראה לי שהמסקנה הנובעת מהשוואה זו איננה שעבר זמנם של הספרים שאראלה איירה ופג קסמם של איוריה, אלא להפך: הם עדיין רעננים, עדיין מושכים, עדיין מעוררים את המחשבה ומחדדים את הרגישות לזולת, להשתתפות בצערו ובשמחתו ועדיין מהנים ומשעשעים בהומור הטוב השופע מהם. כל אלה ערכים חיוניים שהקוראים הצעירים והחברה הישראלית כולה, זקוקה להם כאוויר לנשימה.

אילו חיה אראלה בתקופת הרנסנס, אפשר והיה נמצא חוקר אמנות וביוגרף כג'ורג'ו וסרי, שהיה כותב עליה כפי שהוא כתב על האח הצייר ג'ובני דה פיזולה, המכונה פרה אנג'ליקו (המלאכי): "אי אפשר להגזים בשבחיו של האב הקדוש הזה, שהיה צנוע וענו בכל שאמר ועשה, ואשר תמונותיו צוירו בקלות כה רבה וביראה" (Vasari, 1965, p. 206) (תרגום: סבינה שביד). משפט זה נראה לי מתאים לתיאור עבודתה של אראלה, אבל ייתכן שאין הוא מתאים לכתיבת מאמר מלומד בזמננו.

פורטרט עצמי של אראלה כטבחית

פורטרט עצמי של אראלה כמאיירת

תודות

אני מודה לעפרה הורוביץ אחותה של אראלה, לחגי אייזנברג הצלם שעבד איתה, לסופרים פוצ'ו ונירה קרן, לנעמי שוט חברתה של אראלה, על המידע ששאבתי מהם ועל החומרים השונים בדפוס ובכתב, מהם למדתי הרבה. תודה לבלהה גרין שנתנה לי את הספר על קריית חיים, אשר עזר לי להבין את הסביבה בה התחנכה אראלה. תודה מיוחדת לחברתי טובה מרכוס ולמשפחת הראל, על ספריו של פוצ'ו שקבלתי מהם בהשאלה, בהם קראתי שוב בהנאה ומהם סרקתי את התמונות למאמר זה. ס.ש.

ביבליוגרפיה

- אטלס, יהודה (1995). אראלה, על ילדים וספרים, ידיעות אחרונות 19.5.95.
אלון, עזריה (1983). אלף בית של קיבוץ, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
אלמוג, עוז. **בול הצבר החדש: מיתוס "שרוליק"**, מסמך לשירות הבולאי. (המאמר התפרסם באינטרנט)
גנין, צבי (1984). **קריית חיים** (ארלוזורוב) ניסיון באוטופיה עירונית 1933-1983, תל-אביב: מלוא.
חלק שני: חשמן, רות. **בצל הדיונות: פרקי הוי ופולקלור**, ע' 208.
הורוביץ, אראלה (1977). **כפתור ופרח**, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
לנואל, א. אלדמע, ג. (1983). **שיר לאלף עריסות**, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
סונין, אילנה (1983). אראלה, מגזרות הנייר היפהפיות של אראלה בשיר לאלף עריסות. מתוך: **ספרות ילדים ונוער י"ט (ד) ע' 40-32**.
פוצ'ו, (1958). **חבורה שכזאת**, תל-אביב, מסדה.
פוצ'ו, (1969). **איה הגיינג'ית**, תל-אביב: מסדה, ע' 67.
פרנקל, גיזה (1983). **מגזרות נייר אמנות יהודית**, תל-אביב: מסדה, ע' 10-1.
קרן, נירה (1971). **אבא של אפרת**, תל-אביב: ספרית פועלים.
שביד, סבינה (1975). "איורים של נחום גוטמן", **הד הגן**, יוני 1975.
שנים קסומות (1994) חוברת לזכרה של אראלה, הוצאת הקיבוץ נתיב הליה. (כל הפרטים הביוגרפיים והציטוטים מדבריה של המאייירת לקוחים מחוברת זו).
שריג, תקוה (1978). **גוזמאות חלב ודבש וגוזמאות שור הבר והלויתן**, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
תור-גונן, ר. (1996). מרישום בקו לרישום במספריים: איוריה של אראלה כמייצגי הרעיון החלוצי, מתוך: **ספרות ילדים ונוער כ"ג (א), ע' 52-41**.
I. G. Kerp-Schlesinger (1980) Scherenschnitte, Ravensburg: Otto Maier Ver.
Giorgio Vasari (1511-1574) Lives of the artists, Penguin 1965 p.206.